

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Разживін В.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету
УДК 821.161.2-311.6.09 "19/20"

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО КОНКУРСУ «КОРОНАЦІЯ СЛОВА»

Стаття продовжує серію публікацій про творчість учасників та переможців літературного конкурсу «Коронація слова». Її присвячено проблемі функціонування української історичної прози. Зокрема, розглядаються нові тенденції розвитку цього жанру, які знайшли своє відображення у творах письменників, чиї романи стали фіналістами.

Ключові слова: історична проза, моделювання, експеримент, інтерпретація, авторська версія.

Разживин В.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

СПЕЦИФИКА РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ В КОНТЕКСТЕ ЛИТЕРАТУРНОГО КОНКУРСА «КОРОНАЦИЯ СЛОВА»

Статья продолжает серию публикаций о творчестве участников и победителей литературного конкурса «Коронация слова». Она посвящена проблеме функционирования украинской исторической прозы. В частности, рассматриваются новые тенденции развития этого жанра, нашедшие свое отображение в произведениях писателей, чьи романы стали финалистами.

Ключевые слова: историческая проза, моделирование, эксперимент, интерпретация, авторская версия.

Razhyvin V.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

THE SPECIFICS OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN HISTORICAL PROSE IN THE CONTEXT OF THE LITERARY CONTEST «THE CORONATION OF THE WORD»

The article continues a series of publications about the works of participants and winners of the literary contest "The Coronation of the Word". It is dedicated to the problem of the functioning of Ukrainian historical prose. In particular, new trends in the development of this genre are considered and reflected in the works of writers whose novels have become finalists.

Key words: historical prose, modelling, image, interpretation, author's version.

Міжнародний літературний конкурс "Коронація слова" за час свого існування суттєво посприяв розвитку новітньої української культури, зокрема літературі, кіно й театру. З огляду на популярність і кількість учасників він не лише допомагає молодим письменникам знайти видавців для своїх творів чи відкриває нові імена, але й виражає сучасні тенденції в більшості напрямків, які загалом фахові літературознавці

визначають як масову літературу.

Постановка проблеми. Останні два роки переможцями в номінації “Романи” виступають історичні твори (2018-го – “Відступник” Володимира Ворони, 2017-го – “Останній бій Урус-шайтана” Віктора Вальда). За п’ять років не було жодного фіналу, де б цей жанр не представлявся. Так, у 2018 році, окрім уже згаданого, це романи “Пернач полковника Вухналя” та “Полоненик”; у 2017 – “Поміж двох орлів”, “З думою про Мамая”; у 2016 – “Реквієм для Рози”; у 2015 – “Німецький принц з Великого князівства Литовського”, “Божа вивірка”, “Хата на околиці села”, у 2014 – “Отаман Холодного Яру”, “На чужих вітрах”, “Тамплієри короля Данила”. Виходячи з цього, маємо право констатувати сталий інтерес читацької та письменницької аудиторії до творів про минуле.

Власне, цю тезу легко довести, якщо уважніше поглянути на романи інших переможців останнього п’ятиліття. І “Вільний світ” Тетяни Белімової, і “Вересові меди” Надії Гуменюк, і “Я, ти і наш мальований Бог” Тетяни Пахомової – це твори, закорінені у нашу минувшину, де автори моделюють певні життєві колізії на тлі значних історичних подій. Імовірно, не всі з них науковці визначають як художньо-історичні, деякі навіть до рівня історико-художніх можна віднести лише умовно (за класифікацією С. Андрусів) [1], але серед видавців, авторів та й читачів на сьогодні домінує спрощене розуміння історії, коли будь-яка оповідь про минуле автоматично включається в коло творів, які представляють історичну прозу. Здавалося б, таке бачення уявляється як досить примітивне, однак, насправді, воно має міцне підґрунтя, бо опирається на думки та висновки західного літературознавства. Відчутна перевага такого підходу полягає у можливій множинності варіацій авторських інтерпретацій історичних постатей та подій.

Аналіз останніх досліджень. На жаль, у відповідності до сучасних життєвих реалій, твори, що розраховані на масового читача, за незначними винятками знаходяться за межами дослідницьких пошуків критиків-літературознавців. Слід зазначити, що в порівнянні з іншими представниками масової літератури учасники конкурсу мають навіть дещо привілейоване становище, адже серед членів журі є фахові літературознавці та й колеги часто зважуються на письмові відгуки про прочитане. Отже шанси на появу хоча б рецензій чи аналітичних розвідок на вказані твори значно вищі. Так, зокрема, було з історичними романами Віктора Вальда, І. Даневської, П. Лущика та ін. Однак цього, на жаль, недостатньо, бо відчувається нагальна потреба в працях синтезуючого, узагальнюючого характеру.

Мета статті – не вдаючись до надто детального аналізу окремих творів, виокремити ті художньо-стилістичні новації, які характеризують сучасну історичну прозу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кількарічна участь автора статті в конкурсі “Коронація слова” у якості експерта та члена журі, надала можливість ознайомлення із романами всіх фіналістів,

причому навіть тих, чиї твори з якихось причин опубліковані не були. Власне це й склало основу підґрунтя для певних висновків, пов'язаних із новими тенденціями розвитку сучасної української історичної прози.

По-перше, зовні найбільш помітним є розширення тематичного діапазону історичного матеріалу, який піддається творчій інтерпретації. Усі дослідники історичної белетристики відзначали домінування у вітчизняних авторів двох тем: Київська Русь та Козацтво. Формально й зараз вони переважають, але певний прорив останніх років теж помітний. Так, із загального контексту “випадає” роман Ірини Даневської “Німецький принц з Великого князівства Литовського”, бо моделювання українським автором історичного твору інонаціонального культурного простору – явище надзвичайно рідкісне, можна сказати, одиничне чи виняткове. Без сумніву, певні здобутки є і в нас, наприклад романи Наталени Королевої та Юрія Косача чи повісті Юліана Опільського. Малюючи художні картини з життя та побуту чужинців, українські письменники намагаються подати їх різнопланово, хоча зробити це досить важко, враховуючи, що значна частина творів тематично пов'язана з давньою історією (місцем дії у більшості повістей виступають давні Рим, Греція, Вавілон, Єгипет, Скіфія). Відносно невелика кількість фактичного історичного матеріалу компенсується творчою уявою, але обмежує напрямок авторської інтерпретації, звужуючи її до географічних описів місця події, відображення вірувань, культових обрядів, особливостей побуту та звичаїв.

На відміну від європейських авторів, українські, моделюючи чужоземний простір, мало уваги приділяють зображенню архітектурних споруд, елементів побуту, предметів постійного вжитку. Якщо ж такий опис і потрапляє в контекст твору, то письменник у ньому уникає точності, конкретики, надаючи перевагу емоційному сприйняттю. Ірина Даневська, демонструючи непересічну ерудицію дослідника, звертається майже на кожній сторінці саме до таких деталей, які дозволяють читачеві відчути власну присутність під час знакової події з багатого на пригоди життя героя.

Як зазначає Софія Філоненко, твір Ірини Даневської “цінний тим, що розмикає українську історію в європейський простір синхронізує події на наших із тими, якими жили Нідерланди, Франція, Англія, Німеччина й Польща. Така оптика Європи, охопленої мовби одним поглядом з висоти пташиного лету, є для української прози незвичною, цікавою і вже точно – актуальною” [6, с. 140].

У кількох романах наявна творча розробка нової теми, а саме інтерпретації подій Визвольних змагань 1917–1919 років та повстанського руху двадцятих років. Тут серед інших хотілося б виокремити роман Петра Лущика “Хата на околиці села”. Ще ближче підійшли до сучасності Раїса Плотнікова “Реквієм для Рози” (30-ті роки ХХ ст.) та Ольга Яворська “На чужих вітрах” (тема УПА), хоча й відображення подій Другої світової війни в історичному творі для сучасних науковців є дещо дискусійним, оскільки ще живі очевидці тих

подій. Окрім того, романи “Відступник” та “З думою про Мамая” зовні тематично пов’язані з Київською Руссю, але період автори обирають такий, який фактично ще не мав художнього втілення.

У першому йдеться про минуле Сіверської землі, зокрема про час, коли на Чернігівщині з’являються перші християни. У центрі роману постать нащадка легендарного Кологаста Сивера, який був хрещений і отримав ім’я Паоло. Він повертається після довгої відсутності на рідні землі і намагається вписатися в звичний ритм буття свого роду. Власне сторінки його особистого життя після повернення та перебіг існування поселення і складають основну подієву канву твору. Письменник вдається до неспішного хронічного опису подій, хоча й присутні характерні для жанру екскурси в минуле. Відчутна авторська візія на поєднання двох світоглядних начал християнського та поганського в душі окремої особистості.

Другий оповідає про долю вже немолодого боярина Софронія Ганжі, мешканця середньовічної Полтави. Автор обрав для художньої інтерпретації час, який практично не представлений в українській історичній прозі. Мова йдеться про існування наших співвітчизників через майже сто років після завоювання Русі Батиєм. Полотно доволі широке, можна сказати й глобальне, адже головний герой багато подорожує, що дає можливість авторові вести читача і до Московії, і до Києва, і до ставки ординських ханів та в багато інших місць. Значну частину твору займають описи битв, у яких бере участь Софроній, а також перипетії його особистого життя, зокрема кохання та одруження. Поруч з тим автор досить детально змальовує тогочасну політичну обстановку, є у творі й дійсні історичні персонажі. Вони, хоча й не головні, але вималювані досить яскраво, колоритно.

По-друге, сучасний історичний твір вступає у взаємодію та сплітається з іншими жанрами та піджанрами масової літератури, часто носить експериментальний характер. Так, роман “Пернач полковника Вухналя” поза сумнівом історичний, але у архітектоніці твору переважає традиційний детективний елемент (наявність злочину, розслідування та визначення винного), що дозволяє говорити про суміщення різних жанрів в одному тексті. Схожу ситуацію спостерігаємо й у “Полоненику”. Автор в одному творі намагався поєднати безліч варіантів розвитку сюжету, сплівши їх в одну, досить таки нетривіальну історію. Вихованець православного монастиря Андрій потрапляє в полон до татар. Його як бранця відігнали в Кафу і продали татарці Заріфе, яка зробила його своїм коханцем. Незадоволений своїм становищем він тікає з полону, але пійманий і подарований в іншу родину. Там Андрій знову ж стає коханцем неповнолітньої доньки хазяїна. Автор будує події таким чином, що героєві кілька разів загрожує смерть, але рятують його кохання та випадок. Наприкінці твору Андрій повертається в розорений монастир відбудувувати його й замолювати гріхи.

На наш погляд, це класичний любовний роман, але побудований на історичному матеріалі. Очевидно, що автор вдається й тут до

інтерпретації минулого, проте вона є лише тлом для розвитку неординарної любовної інтриги. Твір близький до популярних серед вітчизняних та й закордонних читачів любовно-історичних романів, але явно поступається зарубіжним аналогам за рівнем виконання.

По-третє, відчутна схильність авторів до модифікації жанрового канону, яка може проявлятися по-різному. Твір “Тамплієри короля Данила”, здається, цілком вписується в жанрову матрицю вальтерскотівського роману. Як власне зрозуміло із назви, час, що модельовано письменником, – XIII століття. Папа Римський Інокентій IV відправляє до галицького князя Данила Романовича свого посла. Історія цього доволі незвичного посольства і лягла в основу сюжету роману. Автор намагається ув’язати її із фактом коронації Данила, суперництвом могутніх середньовічних церковних лицарських орденів тамплієрів та госпітальєрів та інтригами всіх зацікавлених сторін. Окрім історичного матеріалу у творі, звичайно ж, знайшлося місце і для інтригуючих авантур, і для таємного вбивці, і для підземного ходу, і для несподіваної розв’язки. Однак Петро Лущик орієнтується й на західноукраїнських авторів двадцятих-тридцятих років, тому в його авторській версії любовна інтрига (домінуюча у Вальтера Скотта) майже відсутня або ж винесена на маргінес і аж ніяк не виступає рушієм усіх подій.

Давно знайома читачеві постать Івана Сірка, персонажа роману “Останній бій Урус-шайтана”, бачиться у досить несподіваному ракурсі, бо Віктор Вальд надає роль оповідача не нашому співвітчизнику, а турку чи, радше, осману, бо головний герой роману Орхан, якби його назвали “турком”, сприйняв би це як образу. Безумовно, цікавим для читача є й момент особистої ворожнечі. Адже Орхан сприймає Сірка не просто як відомого ворога Османської імперії, а й намагається помститися за власні кривди і має для цього вагомні підстави. Автор майстерно сплів у творі теми особистісного інтересу героїв та європейських політичних інтриг, учасниками яких вони мимоволі стали в силу свого тогочасного статусу. Погляд на відомі події під іншим кутом зору відкриває дійсно незвичну перспективу, яка по-справжньому дивує читача. Як справедливо зазначає Марія Вишневецька, “роман не лишить байдужими сучасних українців, адже зачіпає так багато кричущих тем сьогодення” [3].

По-четверте, відчутна тенденція до порушення хронологічного розвитку подій, яка виражається не через характерні для історичної прози прийоми ретроспекції, а у зміщенні часів, можливості одночасно вести оповідь і про минуле, і про сьогодення. Як відомо, історична проза по суті передбачає новий погляд на відтворені в ній історичні події. Характерним для нього є те, що явища чи події описуваної епохи, спираючись на минуле, проєктуються на сучасність і майбутнє. За влучним висловом Стефанії Андрусів, твори історичної тематики прокладають своєрідні смислові мости між часами [1]. Читачі намагаються осмислити минуле з позицій сучасного, усвідомити, які

наслідки та уроки надає воно для них, особливо в наш час – час чергової переоцінки історичних подій і діяльності історичних осіб (таких переоцінок Україна мала кілька у своїй історії). Звідси, напевно, і намагання авторів не просто провести паралелі між певними подіями, а міцно пов'язати їх у свідомості читача, спонукати останнього до потрібних чи радше актуальних для сьогодення висновків.

Традиція та новаторство – це ті характерні риси, які власне і корелюють розвиток літературного жанру. Для історичного роману, як і для будь-якого жанрового різновиду, близького до масової літератури, характерне прагнення до модернізації, певної адаптації до сучасного бачення. Варто визнати, що вигадана Вальтером Скоттом жанрова версія виявилася по-справжньому життєздатною. Незважаючи на більше ніж 200 років існування, історичний роман не втратив популярність і продемонстрував унікальну здатність до виживання, залишаючись привабливим для широкого кола читачів.

Дослідники у своєму баченні можливостей розвитку жанру все ж більше опираються на традицію. Хоча деякі новації з точки зору науковців і виглядають суперечливими, зазначаємо, що літературознавець має справу з уже готовим твором, але практично не впливає на процес написання. Ми можемо сприймати чи не сприймати певні зміни, які прагнуть втілити автори, однак вони вже об'єктивно існують незалежно від наших симпатій чи антипатій.

Висновки дослідження. Аналіз історичних творів, які стали фіналістами міжнародного літературного конкурсу “Коронація слова”, дозволяє виокремити певні тенденції розвитку сучасного українського історичного роману. Отже,

– ігнорування видавцями, авторами та читачами вимог часового дистанціювання від описуваних подій та присутності у творі історичних персонажів призвело до спрощеного бачення жанру як оповіді про минуле;

– у сучасних умовах значно розширилася тематика історичних творів, що призвело до давно очікуваного виходу за межі двох традиційних для вітчизняної белетристики тем: Козаччина та Княжа Доба;

– опосередкований вплив постмодерного дискурсу призводить до суміщення різних жанрових різновидів роману в одному тексті;

– звична жанрова матриця постійно перебуває у стані змін, модифікується, автори часто експериментують, моделюючи події минулого;

– для сучасного історичного роману характерна поліфонічна оповідь і одночасна дія в кількох часових площинах.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у продовженні досліджень сучасної історичної прози, зокрема шляхів її розвитку.

Література

1. Андрусів С. М. Мости між часами: Про типологію історичної прози. *Українська мова і література в школі*. 1987. № 8. С. 14–20.

2. Вальд В. Останній бій Урус-шайтана. Харків: Книжковий клуб «Клуб

сімейного дозвілля», 2017. 496 с.

3. Вишневецька М. Велика політика на Дикому Полі. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/02/27/092424.html>

4. Даневська І. Німецький принц Богуслав Радзивіл. Київ: Темпора, 2016. 696 с.

5. Філоненко С. Місія здійснення: популярна література у дзеркалі критики: літературно-критичні статті. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. 184 с.

Тендітна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Конотоп І.

– студент IV курсу українсько-англійського відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 821.161.2

СМЕРТЬ ЯК ОДНА З ХАРАКТЕРИСТИК ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ В РОМАНІ В. ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»

Автори статті намагаються простежити, як смерть відіграє одну з визначальних ролей у становленні світоглядної парадигми головної героїні в романі «Соло для Соломії» Володимира Лиса. Адже письменник розглядає «віталізацію смерті», але не таку, яка переходить до нового життя, а таку, що дає поштовх до нових стосунків. З часом вона стає необхідною умовою для перетворення духовного світу героїні, яка постійно сам-на-сам стикається з життям і смертю водночас. І це зумовлено не тільки реаліями історичних подій на Західній Україні. Адже автор повсякчас наводить паралелі з іншими дівчатами, жінками, родинами, де збіг таких трагічностей не є фатальним.

Ключові слова: смерть, випробування, переродження, перетворення, внутрішній світ, людяність.

Тендитная Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Конотоп И.

– студент IV курса филологического факультета украинско-английского отделения Донбасского государственного педагогического университета

СМЕРТЬ КАК ОДНА ИЗ ХАРАКТЕРИСТИК ГЛАВНОЙ ГЕРОИНИ В РОМАНЕ В. ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМИИ»

Авторы статьи пытаются проследить, как смерть играет одну из определяющих ролей в становлении мировоззренческой парадигмы главной героини в романе «Соло для Соломии» Владимира Лиса. Ведь писатель рассматривает «витализацию смерти», но не такую, которая переходит к новой жизни, а такую, которая дает толчок к новым отношениям. Со временем она становится необходимым условием для преобразования духовного мира героини, которая постоянно, один на один, сталкивается с жизнью и смертью одновременно. И это обусловлено не только реалиями исторических событий на Западной Украине. Ведь автор постоянно проводит параллели с другими девушками, женщинами, семьями, где совпадение таких